

سیاستهای فراگیر رفاه خانواده در ایران

Universal Family Welfare Policies in Iran

مقدمه: در جوامع امروزی خانواده، به‌عنوان عامل و ذی‌نفع توسعه دیده می‌شود و لذا سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان، کلیه تصمیمات و اقدامات خود را بر مبنای ارتقا و حفاظت از این نهاد اجتماعی قرار می‌دهند. کشورهای مختلف سیاستها و خط‌مشیهای مختلفی در زمینه سیاست‌گذاری برای خانواده دارند که برای نمونه می‌توان به تفاوت دیدگاه میان همگانی‌بودن ارائه خدمات رفاهی در مقابل استحقاق سنجی، اشاره کرد. لذا این پژوهش سعی بر آن دارد تا سیاستهای خانواده در ایران را با توجه به اسناد و قوانین موجود، بررسی و تحلیل کند تا مشخص شود، چه سیاستها و به‌تبع آن خدماتی برای عموم خانواده‌ها تدوین و برنامه‌ریزی شده است.

روش: پارادایم این مطالعه کیفی است و برنامه‌ها و سیاستهای اجتماعی حوزه خانواده، تحلیل محتوای کیفی شده‌اند. جامعه آماری این مطالعه شامل کلیه قوانین و اسناد بالادستی پس از انقلاب جمهوری اسلامی ایران تا پایان سال ۱۳۹۵ است. حجم نمونه در ابتدا ۱۷۱ سند بود و در نهایت ۱۳۰ سند با توجه به معیارهای تعیین‌شده باقی ماندند که پس از طبقه‌بندی اسناد در ۱۴ گروه مخاطب خدمات رفاهی، ۳۵ سند مرتبط با عموم خانواده‌ها بودند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شد تا مفاهیم و تمهای اصلی استخراج شوند.

یافته‌ها: از تحلیل و کدگذاری ۳۵ سندی که مرتبط با سیاستهای کلان و اجرایی رفاه عموم خانواده‌ها بودند، سه مقوله اصلی ارزشمندی و قداست خانواده، توجه به نیازهای اساسی خانواده و تنظیم خانواده استخراج شده است. با توجه به مقوله قداست خانواده، حفظ و حراست از بنیان خانواده و تلاش برای پایداری آن بر اساس ضوابط اسلامی را می‌توان هدفی کلان و معیار حاکم بر تمامی مقولات دیگر دانست. انواع راهبردهایی که برای تحکیم بنیان مقدس خانواده مورد اشاره واقع شده‌اند، شامل مواردی چون ایجاد واحدهای مشاوره، ایجاد دادگاههای اختصاصی خانواده و پیشگیری از طلاق است. همچنین قانون‌گذار توجه به نیازهای پایه عموم خانواده‌ها

۱- ملیحه عرشى

دکتر مددکاری اجتماعی، مرکز تحقیقات مدیریت رفاه اجتماعی، گروه آموزشی مددکاری اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران، ایران.

۲- مریم شریفیان ثانی

دکتر علوم اجتماعی، مرکز تحقیقات مدیریت رفاه اجتماعی، گروه آموزشی رفاه اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران، ایران

۳- مرضیه تکفلی

دانشجوی دکتری مددکاری اجتماعی، مرکز تحقیقات مدیریت رفاه اجتماعی، گروه آموزشی رفاه اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، ایران. (نویسنده مسئول)

marzieh.takaffoli@gmail.com

را در حوزه‌های بهداشت و سلامت، بیمه، مسکن، اقتصاد و درآمد و امنیت مدنظر قرار داده است که در اسناد مختلف به آن اشاره شده است. در نهایت نیز مقوله تنظیم خانواده و جمعیت، در اسناد مختلف پیرو تغییرات مربوط به سیاست‌گذاری در خصوص جمعیت متغیر است و هم راهبردهای کاهش و هم افزایش جمعیت را شامل می‌شود.

بحث: با توجه به یافته‌های حاصلی از تحلیل اسناد و قوانین می‌توان عنوان کرد که سیاستهای رفاه خانواده در اسنادی که به عموم خانواده‌ها توجه کرده کمتر صراحت دارند و در قالب توجه به نیازهایی مانند مسکن و درآمد و ... مطرح شده‌اند. همچنین در راستای تحقق هدف تداوم خانواده در اسناد، به‌جای ایجاد بستر و ساختار برای پایداری خانواده، سعی بر حفظ و تداوم آن با ایجاد دادگاهها، مشاوره خانواده و ایجاد تسهیلات حقوقی شده است. لذا لازم است که راهبردهای کلانی که برای حفظ و حراست از قداست خانواده پیشنهاد شده‌اند، در سطح میانه و خرد برنامه‌ریزی شوند و همچنین سیاست‌گذاری صریح در حوزه رفاه خانواده‌ها به‌صورت مشخص بخشی از سیاستهای کشور را به خود اختصاص دهد.

واژه‌های کلیدی: سیاست خانواده، رفاه خانواده، همگانی‌بودن

تاریخ دریافت: ۹۶/۱/۲۳

تاریخ پذیرش: ۹۷/۷/۹

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Universal Family Welfare Policies in Iran

▶ **1-Maliheh Arshi**
Ph.D in Social work,
Academic member,
University of Social
Welfare and Rehabilitation
Sciences, Social Welfare
Management Research
Centre, Department of
Social Work, Tehran, Iran.

▶ **2- Maryam Sharifian Sani**
Ph.D in Social sciences,
Academic member,
University of Social
Welfare and Rehabilitation
Sciences, Social Welfare
Management Research
Centre, Department of
Social Work, Tehran, Iran.

▶ **3- Marzieh Takaffoli**
Ph.D student in Social
Work, University of Social
Welfare and Rehabilitation
Sciences, Social Welfare
Management Research
Centre, Department of
Social Work, Tehran,
Iran, (corresponding
author)
<marzieh.takaffoli@
gmail.com>

Introduction: Nowadays in societies, families are seen as agents and beneficiaries of development, and therefore policymakers and planners make all of their decisions and take necessary actions based on the promotion and protection of this social institution. Different countries have different policies in the field of family policies, such as in the terms of the universal approach vs. mean-tested one to the provision of welfare services. Therefore, this research aims to analyze family policies in Iran according to existing documents and laws, in order to determine which policies, and consequently, services are planned for families universally.

Method: The paradigm of this study is qualitative, that is, the social policies and laws about family have been analyzed qualitatively. The study population includes all laws and legislations of Iran since the Islamic Revolution (1979). It should be noted that the laws and legislations that have been approved before February 1979 would also have been considered as study population if they had still been valid. All laws and legislations which have been approved by the end of March 2017 were reviewed and analyzed. The sample size was initially 171 documents, in the end, 130 documents remained according to established criteria (1- The family is addressed directly in the title or goals of the law; in fact, preservation, promotion or health of the family are some goals of these laws; and 2- It is mentioned directly that the law is for the individual and his or her family, or seeing the person in the context of the family, such as being a spouse and mother, or considering the family relations, such as

child custody and marriage). After classification of documents in 14 welfare service user groups, 35 documents were found to be related to the universal family policies. The qualitative content analysis method was used to analyze the data so that the main concepts and themes were extracted.

Findings: According to analysis and coding of 35 policies and laws related to families, three main themes of sanctity of the family, addressing the basic needs of the family, and reproduction of family have been extracted. Most of the laws refer to the family as a worthwhile and sacred unit. The goal of most of these laws is to strengthen and assure sustainability of the family. Some of them specifically address family stability and divorce by establishing counseling systems, special family courts, and prevention of divorce. In some of the laws, the responsibility of family protection is provided by the family with strategies of nurturing and providing the children's emotional needs and promoting the interaction of the husband and wife. Finally, the three macro policies refer to the family-centered laws and policies. Considering the importance of this concept, the preservation and protection of the family can be considered as a great goal and criterion governing all the other categories in different levels of policy making and legislation. According to the second category, the legislator has also taken account of the basic needs of the all families in five areas of health (such as family physician program), insurance (all the family members' insurance), housing (such as considering housing as a right and priority to provide housing for low-income families), economics and income (such as paying attention to family poverty, Economic Development Program and Subsidies Targeting Program), and security (general and limited use of this term). Finally, the issue of reproduction of family and population, in various documents, varies according to changes in population policy-making, and includes both reducing and increasing population growth and in fact the purpose of these documents is the population, which can be regarded as a top priority.

Discussion: Considering the results of analysis of laws, it can be stated that family welfare policies are less explicit in documents that are for of all families and mostly addressed the needs, such as housing and income. Although in this study the policies and laws for general population of families have been extracted and analyzed, in many of these documents, there is not a universal approach to family. In many of addressed needs, the terms, such as vulnerable, unemployed, and so on could be seen. Thus it can

be concluded that there is a pathological and mean-tested approach to family welfare in Iran. According to the study, family-centered laws and policies have been mentioned in limited documents which is in contrast to a significant number of documents mentioning sanctity of the family. The operationalization of this family-centering has not been mentioned either, and it is limited to overall and macro recommendations. It seems that the goal of maintaining and sustaining a family is predestinarian, in fact instead of developing a context for family sustainability, efforts have been made to preserve and sustain it by establishing specialized courts, family counseling, and legal facilities. The strategies proposed to protect the family's sanctity are macro strategies that need to be planned in operational levels. Finally, it could be concluded that explicit policies in the area of family welfare have to become a specific part of Iran policies. Besides, universal services should be defined and, of course, for vulnerable families, some specific policies and services should be considered in further studies since they were not addressed in this article. In fact, family-centered laws can help reducing family risks and even influences of other policies on family, such as the economy.

Keywords: Family policy, Family welfare, Universality

مقدمه

در جوامع امروزی خانواده به‌عنوان حلقه واسط فرد و جامعه، نقش حیاتی در شکل‌دهی به جامعه و انسجام آن ایفا می‌کند. خانواده، به‌عنوان نماینده و ذی‌نفع توسعه دیده می‌شود و لذا سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان، کلیه تصمیمات و اقدامات خود را بر مبنای ارتقا و حفاظت از این نهاد اجتماعی قرار می‌دهند. در دهه‌های اخیر با روند توسعه، خانواده دستخوش تغییرات و تحولات متعددی شده و امروزه در جوامع مختلف اشکال گوناگونی از آن پذیرفته شده است. در آخرین نسخه از دایره‌المعارف مددکاری اجتماعی (۲۰۱۳) در تعریف خانواده آمده است که: «تقریباً در تمام جوامع خانواده را به‌عنوان واحد اصلی و اولیه هماهنگ و تعدیل‌کننده زادوولد شخصی و توزیع مجدد اهداف درزمینه اجتماعی بزرگ‌تر تولید و مبادله می‌دانند. این واحد نسبت به تغییرات سریع اقتصادی در محیطی که در آن زندگی می‌کند،

آسیب‌پذیر است» (لوگان، ۲۰۱۳). محقق داماد و افسری (۲۰۱۵) در جلد ۲۲ دیره‌المعارف بزرگ اسلامی در تعریف خانواده آورده‌اند: «خانواده در قانون مدنی و دیگر قوانین ایران تعریف نشده است. حقوق‌دانان با توجه به قوانین و مقررات مربوط به آن، یک معنای عام (گسترده) و یک معنای خاص (محدود) برای خانواده، لحاظ کرده‌اند. خانواده به معنای عام خود، شامل شخص، خویشان نسبی و همسر او است (به نقل از کاتوزیان، ۱۳۸۷؛ به نقل از صفایی، ۲۰۰۴). ضابطه این تعریف، همان ارث‌بری افراد از یکدیگر است (قانون مدنی، مواد ۸۶۲ و ۱۰۳۲). گاه خویشان (اقربای) سببی را هم داخل در تعریف دانسته‌اند که به‌دشواری می‌توان خانواده بدین معنی را یک نهاد حقوقی فرض کرد؛ زیرا اگرچه خویشاوندی سببی، پاره‌ای از آثار حقوقی برای شخص ایجاد می‌کند، با این‌همه، بین خویشان نسبی و سببی هیچ ضابطه و رابطه حقوقی وجود ندارد که آنان را به یکدیگر پیوند دهد و از آنان گروه واحدی بسازد. خانواده در معنای خاص خود، عبارت از شوهر، زن و فرزندان آنهاست. ماده ۱۱۰۵ قانون مدنی که ریاست خانواده در روابط زوجین را از خصایص شوهر دانسته، همین معنی را در نظر داشته است. نیز برابر مواد ۱۲۰۶-۱۱۹۵ همان قانون، چنانچه معیار، الزام به انفاق باشد، آنگاه به نظر می‌آید که خانواده شامل شخص و زوجه و خویشان نسبی خط مستقیم شود و اقربای خط اطراف، از تعریف خارج شوند» (به نقل از صفایی، ۲۰۰۴).

کشورهای مختلف از نظر برخوردار بودن از سیاستها و خط‌مشیهای روشن در زمینه خانواده وضعیت یکسانی ندارند. در بسیاری از کشورها، درحالی‌که در زمینه آموزش، بهداشت، تأمین اجتماعی، اشتغال، مالیات، مهاجرت و حقوق شهروندی قوانین و سیاستهای روشنی وجود دارد، در مورد خانواده، وضعیت این‌گونه نیست. با همه اینها، این اعتقاد وجود دارد که رابطه بین زندگی خانوادگی و ارزشها و سیاستهای اجتماعی، رابطه‌ای دوطرفه است به‌طوری‌که هر یک از آنها تأثیرات خاصی بر دیگری خواهد داشت. در همین راستا، اختلاف‌نظرهای زیادی در زمینه

مطلوبیت رابطه بین خانواده، دولت و نهاد اقتصادی جامعه وجود داشته و دارد. اینکه برای رسیدن به وضعیت مطلوبیت هریک از این نهادها باید چه نوع ارتباطی با سایر نهادها داشته باشند تا در نهایت با پشتیبانی و حمایت از یکدیگر به اهداف کلی جامعه کمک کنند (مک کارتی و ادواردز، ۲۰۱۱). در واقع مفاهیمی چون رفاه، سیاست اجتماعی و سیاست خانواده از مفاهیم پویا، پیچیده و چندلایه‌ای هستند که با مفاهیم و شاخصهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی تعامل، اثرگذاری و اثرپذیری دارند. با توجه به همین چالشهای موجود، اکثر نظریه‌پردازان به این معتقدند که «سیاست خانواده» هیچ تعریف واحد، روشن و عموماً پذیرفته‌ای ندارد. اما سؤال این است که این سیاستها تا چه حد درکی صریح^۱ یا ضمنی^۲ از مفهوم خانواده به دست می‌دهد؟ بوگنشیندر^۳ (۲۰۰۶) تصریح می‌کند که در بیانی ضمنی، رویکرد خانواده‌محوری در سیاست‌گذاری، نشان‌دهنده نقش قابل توجه‌ای است که خانواده می‌تواند در ابعاد و موضوعات مختلف و گسترده سیاسی ایفا کند. خانواده‌محوری در سیاست‌گذاری، نتایج هر قانون یا سیاست را بدون در نظر گرفتن این موضوع که آیا به صورت صریح و مستقیم، خانواده را هدف قرار داده است یا نه، برای بررسی اثرات آن سیاست‌گذاریها بر رفاه خانواده تحلیل و آنالیز می‌کند. در تعریفی دیگر که به کارکردهای صریح خانواده می‌پردازد، «سیاست خانواده» سیاستی خوانده می‌شود که هدف آن حفاظت، ارتقاء و قدرت‌بخشیدن به خانواده‌ها از طریق رسیدگی به یکی یا بیشتر از یکی از پنج کارکرد اجرایی صریح خانواده است:

۱- شکل و ساخت خانواده^۴ (مانند سیاستهای مرتبط با تولد، ازدواج، طلاق، فرزندخواندگی، مراقبت جایگزین، ارث)؛

۲- تعاملات شرکاء زندگی^۵ (مانند سیاستهای مرتبط با ازدواج، آموزش مهارتهای ارتباطی، انواع کمک‌هزینه‌ها، انگیزشهای مالیاتی)

1. explicit

2. implicit

3. bogenschneider

4. Family formation

5. partner relationships

۳- حمایت اقتصادی (مانند سیاستهای مرتبط با درآمد، مواد غذایی، مسکن، آموزش مشاغل و انواع تخفیفات مالیاتی)

۴- تربیت فرزندان (تنظیم استانداردهای حداقلی رفتار والدگری و چگونگی مداخله دولت در آن) و

۵- مراقبت^۱ (سیاستهای مداخله دولت به‌عنوان مکمل یا جایگزین خانواده در مراقبت از گروههایی چون سالمندان، بیماران و افراد دارای کم‌توانی) (بوگنشیندر، ۲۰۱۴). در رابطه با «رفاه خانواده» نیز در دانشنامه بریتانیکا^۲ آمده است: «به صورت معمول فلاسفه اجتماعی و متخصصانی که با افراد کار می‌کنند، زندگی خانوادگی را بستری ایده‌آل برای ارتقاء رفاه اجتماعی می‌دانند. برنامه‌های رفاه خانواده به دنبال حفظ و قدرت بخشیدن واحد خانواده از طریق یاری‌رسانی اقتصادی (در مواقعی که در دسترس است) و یاری‌رسانی به افراد از طریق خدمات مختلف و متنوع است» (پینکر^۳، ۲۰۱۴).

همگانی‌بودن^۴ ارائه خدمات رفاهی در مقابل ارائه آنها به گروههای خاص از طریق استحقاق سنجی^۵، از ویژگیهایی است که کشورهای مختلف دیدگاه متفاوتی نسبت به آن دارند. این موضوع در نظریه نظامهای رفاهی اسپینگ‌اندرسون^۶ (۱۹۹۵) میان سه نوع نظام رفاهی مورد مقایسه قرار گرفته است. در نظام رفاهی لیبرال^۷ ارائه‌دهندگان خدمات رفاهی در درجه اول خانواده و بخش غیردولتی هستند و در صورتی که موفق نشوند، دولت وارد می‌شود و خدماتی چون آب، برق و... یا تأمین اجتماعی برای کسانی که به دلایل قهری نمی‌توانند کار کنند (مانند بیماران روانی مزمن)، آن‌هم در حداقل ممکن و حتی المقدور به شکل موقت و با استحقاق‌سنجی پیچیده را به عهده می‌گیرد. در نظام رفاهی محافظه‌کار^۸،

1. caregiving

2. britannica

3. case worker

4. Pinker

5. universalism

6. means- testing

7. Gosta Esping-Anderson

8. liberal welfare states

9. conservative

توجه کم‌تری به استحقاق سنجی می‌شود و دولت وظایفی برای تامین حداقل نیازها برای عموم مردم و نیز آموزش به عهده دارد (تا همگان با فرصت برابر در چرخه اقتصاد آزاد شرکت کنند). در نظام رفاهی سوسیال دموکرات، «نیاز» جزئی عادی از زندگی اجتماعی است و رفاه باید مانند خدمات عمومی-مانند جاده‌ها یا مدارس و مشابه آن- برای آحاد کشور تامین شود و رفاه نه فقط برای فقرا بلکه برای همگان است. در این رویکرد پوشش همگانی، جامع و رایگان خدمات اجتماعی (فراتر از حداقلها) وجود دارد و به دلایلی چون ایجاد انگ اجتماعی، کیفیت پایین خدمات استحقاق‌سنجی شده برای فقرا و دشواربودن تعیین مرز استحقاق‌سنجی با خدمات انتخابی و استحقاق‌سنجی مخالف است (رفیعی، ۲۰۰۰؛ هزارجریبی و صفری‌شالی، ۲۰۱۲؛ سیکینز، ۲۰۰۵؛ اسکراجز و آلن، ۲۰۰۶).

با توجه به تعاریف ارائه شده، دولت‌ها و جوامع رویکردهای متفاوتی در انتخاب و تدوین سیاستهای رفاه خانواده خود در راستای حفاظت و حمایت از این نهاد دارند و همان‌طور که مطرح شد، این رویکردها نوع دولت را در بین رژیمهای رفاهی مشخص می‌کنند. برای آشنایی با سیاست رفاه خانواده در کشورهای مختلف در ادامه بر مطالعاتی که در سایر کشورها صورت گرفته‌اند، مروری ارائه شده است و سپس مطالعاتی که در ایران در این حوزه انجام شده‌اند نیز به صورت مختصر شرح داده شده‌اند.

در مطالعات سایر کشورها، توسعه و تحولاتی که سیاستهای خانواده در کشورهای مختلف با آن مواجه بوده‌اند و توجه به سیاستهای صریح خانواده در دهه‌های اخیر مورد اشاره واقع شده‌اند. فاصله گرفتن از دیدگاههای سنتی مرد نان‌آور، توجه روزافزون به توازن میان زندگی خانوادگی و کار، مراقبت از کودکان، سلامت خانواده و توجه به خانواده‌های چندفرهنگی در

1. social democratic welfare states
2. Seekings
3. Scruggs and Allen

مطالعات مختلف اشاره شده است (آلمان و فرانسه در فاگنانی^۱، ۲۰۱۲؛ کره جنوبی در چین^۲ و همکاران، ۲۰۱۲؛ ترکیه در ییلماز^۳، ۲۰۱۵؛ کشورهای OECD^۴ در آدما^۵، ۲۰۱۲؛ فرگینا و سیلیب قیصر^۶، ۲۰۱۵). همچنین عنوان شده است که با وجود اینکه تمام کشورهای OECD در سیاستهای عمومی خود از خانواده حمایت می‌کنند، اما این کشورها اهداف گوناگون و وابسته‌ای در این راستا دارند. اهدافی چون کمک به خانواده برای سازگاری میان کار و مسئولیتهای خانواده؛ ارتقای شرایطی که به افراد بالغ کمک می‌کند تا هر چند تعداد فرزند که می‌خواهند داشته باشند؛ ارتقای بازار کار زنان و برابری جنسیتی در راستای رشد اقتصادی؛ مبارزه با فقر کودک و خانواده و درنهایت ارتقای رشد و آسایش کودک در مراحل اولیه زندگی کودک را می‌توان مورد اشاره قرار داد (فرگینا و سیلیب قیصر، ۲۰۱۵). از طرف دیگر در کشورهایی چون کلمبیا و اکوادور، خانواده‌های فقیر، هدف اصلی سیاستهای خانواده در دو کشور هستند و بیشتر سیاستها، به صورت ضمنی و نه صریح و مشخص برای این گروه از خانواده‌ها تدوین شده‌اند (کاریلو^۷ و همکاران، ۲۰۱۲).

همچنین در منابع مختلف به چالشها و موانعی که بر سر راه تدوین و اجرای سیاستهای خانواده وجود دارد، اشاره شده است. برای نمونه می‌توان به تغییرات دموگرافیک خانواده؛ تعریف محدود از خانواده ایده‌آل؛ هنجارها و سنتهای اجتماعی؛ عدم هماهنگی میان نهادهای سیاستگذاری و اجرایی؛ عدم ثبات اقتصادی و سیاسی؛ لزوم توجه به جامعیت و تناسب ابزارهای سنجش سیاست خانواده و توجه به حمایت از خانواده در مراحل اولیه زندگی کودک اشاره کرد (کشورهای OECD در آدما، ۲۰۱۲؛ آلمان در فاگنانی، ۲۰۱۲؛ کره جنوبی در چین و همکاران، ۲۰۱۲؛ کلمبیا و اکوادور در کاریلو و همکاران، ۲۰۱۲؛ آفریقای جنوبی در ریب^۸، ۲۰۱۷).

1. Fagnani

2. Chin

3. Yilmaz

4. The Organisation for Economic Co-operation and Development

5. Adema

6. Ferragina and Seeleib-Kaiser

7. Carrillo

8. Rabe

مروری بر مطالعات خارج از کشور نشان می‌دهد که در کشورهایی که در وضعیت اقتصادی پایین‌تری قرار دارند، سیاستهای رفاه خانواده بیشتر ضمنی و در ذیل سیاستهای بخشهای دیگر ارائه می‌شوند و بیشتر به ارائه خدمات پایه می‌پردازند. اما در کشورهایی با سطح رفاه اقتصادی بالاتر مانند کشورهای سوسیال دموکرات، سیاست خانواده تصریح شده است و سعی کرده همگام با تغییرات اجتماعی، اقتصادی مانند اشتغال زنان از طریق انواع سیاستهای حمایتی مانند تسهیلات مراقبت از کودکان و انواع مرخصیها، سازگاری میان زندگی شغلی و خانوادگی را تسهیل کند.

در کشور ما نیز مجموعه‌ای از مطالعات به موضوع سیاست و رفاه خانواده پرداخته‌اند. در مطالعه مروری جزایری و صلواتی (۲۰۰۳)، روند تغییرات سیاستگذارهای اجتماعی در زمینه ارائه خدمات به خانواده را در جهان بررسی شده است اما به این روند در ایران اشاره‌ای نمی‌کند. باقری (۲۰۰۴) در مطالعه‌ای مروری با عنوان «خانواده و سیاستگذاری اجتماعی در عرصه ملی و فراملی»، به عمده‌ترین سیاستگذارها در این حوزه در دو عرصه ملی و فراملی پرداخته است و از لحاظ تاریخی تغییر و تحولات، قوانین مصوب و جریانهای اجتماعی مرتبط را بررسی کرده است. در این مطالعه بندهای مختلف قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و همچنین مجموعه سیاستهای شورای فرهنگی-اجتماعی زنان در این حوزه بررسی شده‌اند. زعفرانچی (۲۰۰۶) به بررسی زنان و خانواده در برنامه‌های توسعه اول تا چهارم پس از انقلاب پرداخته است. این مطالعه این برنامه‌های توسعه را بیشتر از منظر توجه به زنان مورد تحلیل قرار داده است. در مطالعه‌ای که توسط عرشی (۲۰۱۳) صورت گرفته است، شاخصهای رفاه خانواده در ایران از نظر صاحب‌نظران و سیاست‌گذاران تعیین شده است. در پژوهش عرشی و همکاران (۲۰۱۵) سیاست‌گذاری رفاه خانواده در ایران با توجه به مطالعه تطبیقی برنامه‌های توسعه قبل و پس از انقلاب تحلیل و بررسی شده است. غیاثوند (۲۰۱۶) در پژوهش خود به تحلیل و ارزشیابی سیاست‌گذاری در زمینه خانواده با

تکیه بر طرح شکوفه‌های عشق پرداخته است. این طرح جهت توسعه و تقویت ازدواج پایدار جوانان شهر تهران با مشارکت نهادهای مردم‌نهاد از سال ۱۳۸۶ در حال اجرا است. با مروری که بر مطالعاتی که در ایران در رابطه با سیاست و رفاه خانواده صورت گرفته‌اند، می‌توان عنوان کرد که این مطالعات کمتر به تحلیل و تبیین عمیق این موضوع در کشور پرداخته‌اند، همچنین تعدادی از مطالعات ابعاد محدودی از سیاست خانواده را مدنظر قرار داده‌اند و یا در متن مطالعه بیشتر بر محوریت زنان به‌جای کل خانواده متمرکز بوده‌اند. با توجه به یافته‌های این مطالعات می‌توان عنوان کرد که سیاست خانواده در ایران بیشتر ضمنی و غیرصریح است و سیاستهای مرتبط با اشتغال، اقتصاد، فرهنگ و... به صورت غیرمستقیم بر خانواده اثرگذار هستند و قوانین و سیاستهای محدودی به صورت صریح و عینی خانواده را محور قرار داده‌اند.

همچنین این موضوع قابل توجه است که کشورهای در حال توسعه چون ایران، به دلیل گذار از جامعه سنتی به جامعه مدرن، دستخوش تغییرات و تحولات مداومی هستند. این تحولات و عوامل متعدد دیگر افراد و خانواده‌ها را با مسائل و آسیبهایی چون افزایش تجرد، بالا رفتن میانگین سن ازدواج، افزایش شیوع طلاق، کاهش میانگین عمر ازدواجها، افزایش زنان سرپرست خانوار، روابط خارج از ازدواج، افزایش اشکال دیگر از زندگی مشترک چون همباشی، خشونت در فضای مجازی و... مواجه ساخته است. که مسلماً سیاستها و برنامه‌ریزیهای صورت گرفته در سطوح کلان و میانی در کاهش و یا تقویت این آسیبهها اثرگذارند. اما در کشور ما سیاست و رفاه خانواده هیچ تعریف واحد، روشن و عموماً پذیرفته‌شده‌ای ندارند و عدم شناخت صحیح از شاخصهای رفاه خانواده در ایران باعث می‌شود که در سیاست‌گذاریهای اجتماعی و اقتصادی الگویی برای نیل به اهداف وجود نداشته باشد. بنابراین لازم است که در رابطه با سیاستهای رفاه خانواده پژوهشها و بررسیهای

گسترده و عمیقی انجام شود تا زیرساختهایی برای رسیدن به تعریفی جامع و واحد برای تبیین شاخصها فراهم شود.

با توجه به موارد ذکر شده در رابطه با اهمیت و ضرورت توجه به سیاست و رفاه خانواده در کشورها و همچنین عواملی چون اهمیت نهاد خانواده، پراکندگی و کمبود اطلاعات و پژوهشها در این حوزه؛ پیچیدگی مفهوم رفاه؛ دشواری جداکردن رفاه اجتماعی از دیگر ابعاد اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و با توجه به نیاز سیاست‌گذاران به اطلاع از جایگاه ایران در خصوص رفاه خانواده، ضرورت پرداختن به برنامه‌ها و نگرش موجود در کشور به خانواده و سیاستهای رفاهی پی‌ریزی شده برای آن، به منظور برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در این حوزه مبرهن است. همچنین همان‌طور که عنوان شد، یکی از ویژگیهای مهم رویکردهای رفاهی در کشورهای مختلف درجه همگانی‌بودن خدمات رفاهی است که لازم است در کشور ما نیز مشخص شود، چه سیاستها و به تبع آن خدماتی برای عموم خانواده‌ها تدوین و برنامه‌ریزی شده است. از آنجائی که اساس برنامه‌ریزی بر پایه نگرش، رسالت و خط‌مشیهای کلی سیاست کشور باید باشد و همچنین با در نظر گرفتن فرهنگ و شرایط کشور باید به ارائه الگوی متناسب با جامعه پردازد؛ لذا شناخت و بررسی روند طی شده در کشور در رابطه با رفاه خانواده و تحلیل سیاست‌گذاریهای موجود می‌تواند در برنامه‌ریزی و تعیین خط‌مشی پیش رو نقش قابل توجهی داشته باشد. لذا این پژوهش سعی بر آن دارد تا سیاستهای خانواده در ایران، پس از انقلاب جمهوری اسلامی ایران را با توجه به اسناد و قوانین موجود بررسی و تحلیل کند. عیان است که برای رسیدن به این منظور، اسناد بالادستی کشور، تعیین‌کننده‌ترین و دسته اول‌ترین منابع برای شناخت موضوع هستند که می‌توانند انعکاس‌دهنده نوع رویکرد و نگاه سیاست‌گذاران و مجریان در طی سالهای پس از انقلاب باشند. تحلیل اسناد بالادستی، قوانین و برنامه‌های توسعه و سیاست‌گذاریهای خانواده در ایران در چهار دهه گذشته، کمبودها و نقاط قوت را مشخص خواهد کرد. لذا این موارد زمینه‌ای برای برنامه‌ریزی در

این خصوص را پیش‌روی سیاست‌گذاران و مجریان قرار می‌دهد. از طرف دیگر رسیدن به یک تعریف واحد از خانواده به‌ویژه با تحولات جامعه امروز پیچیده و دشوار است. اما در نظر گرفتن تعریفی که سیاست‌گذاران در برنامه‌ها و اقدامات خود آن را محور و مبنای کار خود قرار دهند، ضرورت دارد. تا بتوان آن را مبنای این مطالعه قرار داد. لذا در این مطالعه منظور از خانواده واحدی است که شکل قانونی و ثبتی دارد و شامل پدر، مادر، زن، شوهر، فرزندان و فرزندخوانده می‌شود. در این تحقیق خانواده‌های مجرد، اشکال دیگر خانواده مانند خانواده‌های همجنس‌گرا و خانواده‌های ازهم‌گسیخته مدنظر نیستند. همچنین در این مطالعه، تعریف بوگشیندر (۲۰۱۴) از سیاست خانواده، با توجه به جامعیت و عملیاتی‌تر بودن تعریف، مبنای مطالعه در مراحل مختلف قرار داده شده است. در واقع سیاست‌های رفاه خانواده در این تحقیق شامل آن دسته سیاست‌هایی می‌شود که برای گسترش رفاه خانواده بیشتر توسط دولت، طرح‌ریزی می‌شوند و اقدامات مبتنی بر آنها را نیز عمدتاً دولت‌ها انجام می‌دهند. همان‌طور که عنوان شد، عموم خانواده‌ها یا گروه‌های مختلف اجتماعی می‌توانند مخاطب سیاست رفاه خانواده باشند که در این مقاله به صورت مشخص سیاست‌هایی که عموم خانواده‌ها را مخاطب قرار داده‌اند، مورد بررسی قرار گرفته شده است. (لازم به ذکر است که این مقاله، بخشی از طرح پژوهشی «مرور و نقد سیاست‌های رفاه خانواده در ایران» است که زیر نظر مرکز تحقیقات رفاه اجتماعی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی در سال ۱۳۹۴-۱۳۹۵ صورت گرفته است)

روش

پارادایم این مطالعه کیفی است و برنامه‌ها و سیاستهای اجتماعی حوزه خانواده، تحلیل محتوای کیفی شده‌اند. تحلیل محتوای کیفی به فراسویی از کلمات یا محتوای عینی متون می‌رود و تمها یا الگوهایی را که آشکار یا پنهان هستند به صورت محتوای آشکار می‌آزماید (هومن، ۲۰۰۶). تحلیل و ارزیابی متون مکتوب اسناد مستلزم بهره‌گیری از روشهای بدون واکنش مانند تحلیل محتوا با هدف یافتن محتوای درون متنی است (کاردوانی و همکاران، ۲۰۱۶). در پژوهش پیش‌رو برای تجزیه و تحلیل اسناد یک فرآیند سازماندهی و مرتب‌کردن داده‌ها در قالب طبقات و زیرطبقات صورت گرفت. جامعه آماری این مطالعه شامل کلیه قوانین و اسناد بالادستی پس از انقلاب جمهوری اسلامی ایران تا پایان سال ۱۳۹۵ است. لازم به ذکر است که اسناد و قوانینی که قبل از بهمن ۱۳۵۷ مصوب شده‌اند، در صورتی که هنوز سندیت داشتند و مورد تأیید بودند نیز جزئی از جامعه آماری این پژوهش محسوب شدند. کلیه قوانین و اسناد بالادستی که تا آخر اسفند ۱۳۹۵ ثبت شده بودند، به شیوه تمام شماری مورد بررسی قرار گرفتند. حجم نمونه با توجه به شیوه تمام شماری در ابتدا ۱۷۱ سند بود و در نهایت ۱۳۰ سند با توجه به دو معیار اصلی تعیین شده (۱- در عنوان یا اهداف تصویب و تدوین سند به صورت مستقیم به خانواده اشاره شده باشد، در واقع اهدافی چون حفظ، ارتقاء، سلامت یا تعالی خانواده از اهداف بندهای این سند باشد و ۲- در متن سند به صورت مشخص آمده باشد که مخاطب این بند از سند، فرد و همچنین خانواده‌اش هستند، یا فرد را در بستر خانواده مانند همسر بودن و مادر بودن دیده باشند و یا روابط خانوادگی مانند حضانت کودک و ازدواج را در نظر گرفته باشند) انتخاب شدند. برای جمع‌آوری برنامه‌ها و سیاستهای اجتماعی حوزه خانواده، از روش کتابخانه‌ای استفاده شد. برای روش تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. متن اسناد به صورت دقیق مطالعه و بررسی

شدند تا مفاهیم و تمهای اصلی استخراج شوند. این کار در یک فرایند رفت و برگشتی و به صورت مستقل توسط دو پژوهشگر انجام شد و در مواردی که اختلاف وجود داشت نیز با کمک نفر سوم تصمیم‌گیری صورت گرفت.

فرایند انجام این مطالعه بدین گونه بوده است که برای دسترسی به کلیه قوانین و اسناد بالادستی، سامانه قوانین مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی^۱ با توجه به اعتبار بالای آن منبع اصلی دسترسی به تمامی اسناد و قوانین واقع شد. در این پایگاه با کلمات کلیدی مرتبط (رفاه، آسایش، بهزیستی، خانواده، خانوار، عائله، پدر، مادر، زن، بانوان، کودک، فرزند، ازدواج، تأهل، متأهل، همسر، ولی رفاه اجتماعی، سیاست اجتماعی، رفاه خانواده، سیاست خانواده) جستجوی اولیه در میان اسناد صورت گرفت. همچنین با آگاهی به محدودیتهای موجود در جستجو به زبان فارسی و همچنین قدرت پایین موتور جستجوی این سامانه؛ به تمامی پایگاههای اطلاع‌رسانی سازمانها و نهادهای مرتبط مانند معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری^۲، شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده^۳، سازمان بهزیستی کل کشور^۴، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی^۵، پایگاه اطلاع‌رسانی تأمین اجتماعی^۶، کمیته امداد امام خمینی (ره)^۷ و سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور^۸ مراجعه شد و تمامی اسناد بالادستی در بخش قوانین و مقررات این پایگاهها با توجه به کلمات کلیدی موردبررسی واقع شدند. در مرحله اولیه حدود ۱۷۱ سند قانونی و بالادستی در اختیار پژوهشگران قرار داشت (که هرکدام از ماده‌ها و بندهای متعددی تشکیل شده بودند). لازم بود متن این اسناد جهت استخراج اسناد مرتبط موردبررسی دقیق واقع شوند، لذا با توجه به کلمات کلیدی رفاه، آسایش، بهزیستی، پدر، مادر، زن، بانوان، خانواده، خانوار،

1. <http://rc.majlis.ir/fa/law>

3. <http://zn.farhangelm.ir/Home>

5. <https://www.mcls.gov.ir/>

7. <http://portal.emdad.ir/>

2. <http://nahad.govir.ir> و <http://women.gov.ir>

4. <http://www.behzisti.ir>

6. <http://www.tamin.ir/>

8. <http://prisons.ir/>

عائله، کودک، فرزند، بارداری، زایمان، ازدواج، تأهل، متأهل، همسر، طلاق، حضانت، قیم، قیومیت، فرزندخواندگی، فرزندخوانده، ولی سرپرست، سالمند، پیری، دانش‌آموز، دانشجو، بیمه، سلامت، بهداشت، درمان، بیمار، معلول، کم‌توان، آموزش، مسکن، سرپناه، خوراک، پوشاک، فقر، آسیب، حمایت، مستمری، بیکار، بازنشستگی، کمک‌هزینه، اشتغال، مرخصی، روانی، اجتماعی، حق، حقوق، شاغل، شغل، اشتغال، تغذیه، رایگان، رفاه اجتماعی، سیاست اجتماعی، رفاه خانواده، سیاست خانواده مورد جستجو واقع شدند. البته محققان با توجه به محدودیتهای جستجوی فارسی در متون تقریباً در تمامی اسناد به دست آمده، مجبور به مطالعه و بازخوانی خط به خط کل سند بودند تا بند یا ماده‌ای از قلم نیافتد. لازم به ذکر است که این کلمات کلیدی با توجه به تعاریفی که برای خانواده و رفاه خانواده در این پژوهش مبنای قرار گرفته انتخاب و به مرور با مطالعه متن اسناد تکمیل شدند. پس از بررسی این ۱۷۱ سند، با توجه دو معیار اصلی مطرح شده، بررسی‌هایی و ۱۳۰ سند باقی ماندند.

جهت تجزیه و تحلیل اسناد نهایی استخراج شده، در ابتدا هدف پژوهشگران طبقه‌بندی اسناد بر مبنای نوع خدمات ارائه شده (کمک‌هزینه‌ها، آموزش، بهداشت، مسکن، اشتغال و...) بود. لذا با توجه به کلمات کلیدی مرتبط با خدمات به مطالعه متن کامل اسناد و بندهای آن و استخراج بندهای مرتبط با آن اقدام کردند؛ که به مرور به دلیل کلی بودن اکثریت قوانین و برنامه‌ها و همپوشانی بالای قوانین، با تکرار بسیار بالایی در بندها و ماده‌ها در هر طبقات مواجه شدند، لذا تصمیم بر آن شد که طبقه‌بندی بر مبنای مخاطب خدمات صورت بگیرد. لذا مجدد، متن تمامی اسناد به صورت کامل مورد مطالعه قرار گرفتند و مخاطبان آن شناسایی شدند. سپس بندها و ماده‌های استخراج شده با توجه به مخاطب آن در بستر خانواده (کودک، زنان و...) گروه‌بندی شدند. طبقه‌بندی‌هایی بر اساس نوع مخاطب آن در ۱۴ طبقه صورت گرفت: «عموم خانواده‌ها»، «افراد و گروه‌های خاص و نیازمند»، «شاغلان، کارمندان، کارگران، بازنشستگان و ازکارافتادگان»، «بیکاران»، «جوانان و ازدواج»، «زنان و مادران».

«مردان و پدران»؛ «کودکان»؛ «سالمندان»؛ «روستائیان و عشایر»؛ «شهدا و ایثارگران»؛ «طلاب و دانشجویان»؛ «سربازان» و «معلولان». لازم به ذکر است که در استخراج و طبقه‌بندی اسناد، برای پیشگیری از تکرار و همپوشانی بالای قوانین چارچوبی توسط خود محققان تعیین و در تمام طول کار رعایت شد؛ برای نمونه موارد مرتبط با «فرزندان» در «عموم خانواده‌ها» آمده‌اند، مگر در مواردی که از عنوان کودک استفاده شده و یا زیر ۱۸ سال بودن مشخص شده باشد در «کودکان» آمده‌اند. همان‌طور که عنوان شد در این مقاله صرفاً به سیاستهای مرتبط با عموم خانواده‌ها پرداخته می‌شود.

یافته‌ها

در این پژوهش، ۱۷۱ سند مورد مطالعه قرار گرفتند که از این میان، ۱۳۰ سند نهایی که مرتبط با حوزه سیاست اجتماعی خانواده بودند، استخراج شدند. مراجع تصویب این اسناد شامل مجمع تشخیص مصلحت نظام، مجلس خبرگان، مجلس شورای اسلامی، مجلس شورای ملی، دیوان عالی کشور، نخست‌وزیری، هیئت‌وزیران، قوه قضائیه، مصوبات شورای عالی اداری، شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای عالی کار، سازمان برنامه‌بودجه و سازمان بهزیستی کل کشور هستند. همچنین همان‌طور که عنوان شد در این پژوهش ۱۴ گروه به‌عنوان مخاطب سیاستهای خانواده استخراج شدند که در این مقاله، یافته‌های حاصل از ۳۵ سندی که مرتبط با «عموم خانواده‌ها» هستند، گزارش (جدول شماره ۱) و در ادامه مورد تحلیل قرار گرفتند.

در این اسناد، در هشت سند به مسائل مرتبط با سیاستهای تنظیم خانواده (افزایش یا کاهش جمعیت) (اسناد شماره ۵، ۷، ۸، ۹، ۲۱، ۳۲، ۳۴، ۳۵)؛ در چهارده سند به مسائل مرتبط با بهداشت و سلامت (اسناد شماره ۲) (اسناد شماره ۲، ۳، ۴، ۵، ۱۸، ۲۰، ۲۱، ۲۳، ۲۶، ۲۸، ۳۱، ۳۲، ۳۴، ۳۵)؛ در چهار سند به موضوع بیمه (اسناد شماره ۲، ۲۶، ۲۸، ۳۵)؛ در پنج

سند به نیاز اساسی مسکن خانواده و وظیفه دولت برای تأمین آن (اسناد شماره ۳، ۱۳، ۱۵، ۳۴، ۳۵) و در ۴ سند تأمینهای مالی برای مسائل اقتصادی و افزایش برابری (مانند پرداخت یارانه‌ها) (اسناد شماره ۲۵، ۲۶، ۲۹، ۳۵) اشاره شده است. اکثر اسناد و قوانین مورد بررسی، خانواده را به‌عنوان یک نهاد ارزشمند و مقدس مورد اشاره قرار داده‌اند. در واقع در اکثریت اسناد مرتبط با سیاستهای کلی نظام و اسناد کلان مرتبط با خانواده، کلیدواژه‌ها و محتوایی نظیر استحکام بنای خانواده، تقویت، حفظ و حراست از نهاد خانواده، منزلت خانواده، تحکیم و پایداری بنیان و تعالی خانواده دیده می‌شود. از دیگر عناوینی که نشان‌دهنده نگاه ارزشی سیاست‌گذاران و قانون‌گذاران به خانواده است، طرح موضوعاتی چون عزت و کرامت خانواده، بنیانهای اخلاقی خانواده و درنهایت عفاف و حجاب است. هدفی که در اکثر این اسناد قید شده است، تحکیم بنیان و پایداری خانواده است. در ۲۰ سند (اسناد شماره ۳، ۶، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۱، ۲۲، ۲۴، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵) موارد فوق به چشم می‌خورد. بعضی از این اسناد به طور خاص به مسئله دوام خانواده و مسئله طلاق توجه دارند (اسناد شماره ۶، ۱۱، ۲۱، ۲۹، ۳۰، ۳۳، ۳۴ و ۳۵). در این دسته از اسناد بخش عمده‌ای از سیاستها به مسئله دعاوی خانوادگی، مراکز مشاوره، مشاوره طلاق توافقی می‌پردازد. در هشت سند نیز وظیفه حراست خانواده با راهبردهای تربیت و تأمین نیازهای عاطفی فرزندان و ارتقاء تعامل زن و شوهر به عهده خانواده گذاشته شده است (اسناد شماره ۱۴، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۴، ۳۱، ۳۳، ۳۵). درنهایت در سه سند کلان به مسئله محور قراردادن خانواده در برنامه‌ها و سیاستها اشاره شده است (اسناد شماره ۳، ۳۴، ۳۵).

جدول (۱) اسناد و قوانین مرتبط با سیاست اجتماعی خانواده در عموم خانواده‌ها (به ترتیب تاریخ

اولیه تصویب)

ردیف	نام قانون	مرجع و تاریخ تصویب	بند/ماده مرتبط و موضوع آن
۱	قانون طرز جلوگیری از بیماریهای آمیزشی و بیماریهای واگیردار	مجلس شورای ملی ۱۳۲۰/۳/۱۱	ماده ۱۹: وظیفه رئیس خانواده نسبت به اعلام ابتلای هر یک از اعضای خانواده به بیماریهای واگیردار قیدشده به بهداری
۲	قانون تامین اجتماعی	مجلس شورای ملی ۱۳۵۴/۴/۳ با اعمال آخرین اصلاحات	ماده ۲: بیمه‌شدن اعضای خانواده به تبعیت از بیمه‌شده تأمین اجتماعی مواد ۳ و ۵۴: معرفی خدمات درمانی تحت پوشش بیمه ماده ۵۸: معرفی افراد خانواده بیمه‌شده و شرایط لازم برای تحت پوشش قرارگرفتن ایشان
۳	قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	مجلس خبرگان ۱۳۵۸ و اصلاحات بعدی (۱۳۶۸)	مقدمه: اهمیت خانواده و وظیفه حکومت اسلامی در قبال آن اصل ۱۰: ضرورت و اهمیت خانواده‌محور بودن قوانین و مقررات اصل ۳۱: حق مسکن متناسب با نیاز، برای هر فرد و خانواده ایرانی و وظیفه دولت در قبال آن با اولویت نیازمندان اصل ۴۳: استواربودن اقتصاد جمهوری اسلامی ایران بر ضابطه تأمین نیازهای اساسی و امکانات لازم برای تشکیل خانواده برای همه
۴	قانون تشکیلات و وظایف وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی	مجلس شورای اسلامی ۱۳۳۷/۳/۳	بند ۲: وظیفه وزارت بهداشت در توجه به بهداشت خانواده به‌ویژه بهداشت مادران و کودکان
۵	برنامه اول توسعه	مجلس شورای اسلامی ۱۳۶۸/۱۱/۱۱	در تصویر کلان برنامه، قسمت ۱-جمعیت (خطوط کلی سیاست تحدید موالید کشور) اشاره شده است: اعمال سیاست تعدیل موالید و کاهش باروری عمومی زنان به‌عنوان مهم‌ترین هدفهای درازمدت سیاست تحدید موالید کشور؛ تحت پوشش برنامه تنظیم خانواده قرار دادن زنان و مادران؛ بالابردن سطح سواد جامعه به‌ویژه دختران؛ ارتقاء سطح سلامت افراد جامعه و کاهش مرگ‌ومیر مادران و کودکان

Universal Family Welfare Policies in Iran

ردیف	نام قانون	مرجع و تاریخ تصویب	بند/ماده مرتبط و موضوع آن
۶	تشکیل واحد ارشاد و امداد در کنار دادگاههای مدنی خاص	شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱۳۷۰/۹/۱۲	ماده ۱ (اهداف): تشکیل واحد ارشاد و امداد در کنار دادگاههای مدنی خاص با هدف تقویت و بقای از نهاد مقدس خانواده و استواری پیوند خانوادگی برپایه حقوق اخلاق اسلامی و پیشگیری از ایجاد محرومیت‌های مادی و معنوی مادران و فرزندان به منظور رسیدگی کارشناسانه به دعوی خانواده و اصلاح بین زوجین
۷	قانون تنظیم خانواده و جمعیت	مجلس شورای اسلامی ۱۳۷۲ با آخرین اصلاحات ۱۳۸۸ و ۱۳۹۲	ماده ۱: محدود ساختن امتیازات موجود در قوانین کشور (که بر اساس تعداد فرزندان یا عائله پیش‌بینی و وضع شده‌اند مانند مرخصی زایمان و کمک‌هزینه) برای خانواده‌ها به قبل از فرزندان چهارم آنها با در نظر گرفتن استثنائات مشخص (قانون ۱۳۷۲ و ۱۳۸۸) ماده واحده: لغو شدن کلیه محدودیت قبلی در استفاده از تسهیلات و امتیازات با براساس تعداد فرزند برای والدین شاغل یا فرزندان و امکان بررسی دوره‌ای حذف یا برقراری امتیازات بر اساس تعداد فرزندان توسط دولت (قانون اصلاح قانون تنظیم خانواده و جمعیت ۱۳۹۲)
۸	تدریس ۲ واحد درس تحت عنوان «دانش خانواده» به صورت آزاد (نه اختیاری و نه اجباری)	شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱۳۷۳/۱/۱۶	تدریس درس «دانش خانواده» در دانشگاهها به صورت آزاد
۹	برنامه دوم توسعه	مجلس شورای اسلامی ۱۳۷۳/۹/۲۰	بخش سوم، سیاست‌های کلی مرتبط با جمعیت به این موارد اشاره شده است: کنترل و کاهش جمعیت از طریق افزایش سطح آگاهی‌های عمومی افراد جامعه؛ ارائه خدمات و آموزش تنظیم خانواده؛ لغو کلیه قوانین و مقررات و امتیازهای اقتصادی-اجتماعی، مشوق خانوارهای پر جمعیت؛ پژوهش‌های ملی و میدانی در این حوزه
۱۰	اصول و مبانی و روش‌های اجرایی گسترش فرهنگ عفاف	شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱۳۷۴/۱۱/۱۴	ارائه اصول و مبانی تقویت عفاف و حجاب، جهت یکسان‌سازی روش‌های اجرایی دستگاه‌های مختلف، مانند توجه به آموزش صحیح رفتار زن و مرد با یکدیگر در خانواده؛ توجه به تربیت خانوادگی در تثبیت فرهنگ عفاف و حجاب و تسهیل فرایند ازدواج شرعی و قانونی و تشکیل خانواده

ردیف	نام قانون	مرجع و تاریخ تصویب	بند/ماده مرتبط و موضوع آن
۱۱	قانون اختصاص تعدادی از دادگاههای موجود به دادگاههای موضوع اصل (۲۱) قانون اساسی (دادگاه خانواده)	مجلس شورای اسلامی ۱۳۷۳/۵/۸	ماده واحده: اختصاص شعب دادگاههای عمومی به دعاوی خانواده به تناسب جمعیت هر حوزه قضایی و مشخص کردن دعاوی تحت صلاحیت دادگاه خانواده (مانند نکاح، طلاق، مهریه، جهیزیه، اجرت‌المثل، نفقه، حضانت و ملاقات اطفال)
۱۲	سیاستهای کلی برنامه سوم توسعه	مجمع تشخیص مصلحت نظام ۱۳۷۸/۰۳/۰۱	بند ۲۵: تقویت نهاد خانواده و جایگاه زن در آن
۱۳	برنامه سوم توسعه	مجلس شورای اسلامی ۱۳۷۹/۱/۱۷	ماده ۱۳۹: حمایت از متقاضیان مسکن و تسهیل خرید یا احداث مسکن و مجازبودن استفاده از معافیت مالیاتی فقط برای یکبار برای هر خانواده و یا افراد متأهل
۱۴	سیاستهای فرهنگی - تبلیغی روز زن	شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱۳۸۱/۷/۱۶	تأکید بر ارتقای آگاهی مردان و زنان در خصوص وظایف، تکالیف و حقوق هر یک از آنان در زندگی خانوادگی و ایجاد و تقویت روحیه مشارکت، تعاون و تفاهم زن و مرد در تصمیم‌گیریها و امور خانواده‌ها با هدف تبیین نقش و تکالیف زنان در عرصه‌های مختلف زندگی
۱۵	سیاستهای کلی نظام در بخش مسکن	مجمع تشخیص مصلحت نظام ۱۳۸۱/۹/۲	بند ۸: توجه به ارزشهای فرهنگی و حرمت خانواده در معماری مسکن
۱۶	سیاستهای کلی نظام در دوره چشم‌انداز	مجمع تشخیص مصلحت نظام ۱۳۸۲/۸/۱۲	بند ۵ (امور فرهنگی): توجه به جایگاه زنان و ارتقای نقش آن در تقویت نهاد خانواده
۱۷	سیاستهای کلی برنامه چهارم توسعه	مجمع تشخیص مصلحت نظام ۱۳۸۲/۰۸/۱۰	بند ۱۴ (امور اجتماعی، سیاسی دفاعی و امنیتی): تقویت نهاد خانواده و جایگاه زن در آن
۱۸	چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی	مقام معظم رهبری ۱۳۸۲/۸/۱۳	لزوم برخورداری کشور از نهاد مستحکم خانواده

Universal Family Welfare Policies in Iran

ردیف	نام قانون	مرجع و تاریخ تصویب	بند/ماده مرتبط و موضوع آن
۱۹	سند توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاههای غیررسمی	هیات وزیران ۱۳۸۲/۱۱/۱۹	وضع موجود و گرایشها: توجه به عدم امنیت خانوارهای ساکن در سکونتگاههای غیررسمی بند ۵ (اصولهای): در نظر گرفتن خانواده به عنوان واحد بنیادی در سکونتگاههای غیررسمی و تأکید بر تقویت بنیادهای اقتصادی - اجتماعی خانواده با تأکید بر مسکن و اشتغال؛ در نظر گرفتن مسکن به عنوان بزرگترین سرمایه این خانوادهها؛ حفظ کيان خانواده و افزایش بهره‌وری نیروی کار و همبستگی آن با جامعه از طریق امنیت نگاهداشت و بهبود وضعیت مسکن
۲۰	قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور	مجلس شورای اسلامی ۱۳۸۲/۴/۲۹	ماده ۱: مجاز بودن انتقال جنینهای تلقیح خارج از رحم به رحم زنان و ذکر شرایط قانونی و شرعی آن ماده ۳: یکسان بودن وظایف و تکالیف اولاد و پدر و مادر به جنین و طفل متولد شده
۲۱	اهداف و اصول تشکیل خانواده و سیاستهای تحکیم و تعالی آن	شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱۳۸۴/۷/۴	مقدمه: اهمیت و ضرورت خانواده به عنوان اصلی‌ترین نهاد اجتماعی و تقدس آن؛ تأثیر هدایت خانواده بر سلامت جامعه بشری و توجه ویژه اسلام به خانواده؛ ضرورت توجه سیاستها و قوانین در جهت تعالی خانواده و دستیابی خانواده به هدف تشکیل خانواده در اسلام (تأمین نیازهای مادی، عاطفی و معنوی انسان)؛ ارائه تعریف از خانواده بندهای ۱ الی ۵ اصول و مبانی: اهمیت نظام زوجیت، توجه به حقوق زن و مرد با لحاظ تفاوت‌های طبیعی، ضرورت تسهیل‌کننده بودن قوانین و مقررات خانواده برای تشکیل خانواده و حفظ روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی؛ توجه به نتایج ازدواج برای زوجین و فرزندان؛ مسئولیت اعضای خانواده در حفظ حرمت و صیانت خانواده بندهای ۱ الی ۷ اهداف: تحقق دیدگاه اسلام در خصوص اهمیت منزلت و کارکردهای خانواده؛ حمایت از نهاد خانواده؛ رشد اعضای خانواده به منظور تأثیر در جامعه؛ هماهنگی کلیه سیاستها و برنامه‌ریزیها در موضوع خانواده؛ آگاهی افراد خانواده نسبت به حقوق و وظایف یکدیگر؛ گسترش و تعمیق ارزشهای اسلامی در خانواده؛ ایمن‌سازی خانواده در برابر آسیب و بحرانهای اجتماعی برای هر یک از این اهداف، راهبردها و سیاستهای اجرایی به صورت مشخص ارائه شده‌اند

ردیف	نام قانون	مرجع و تاریخ تصویب	بند/ماده مرتبط و موضوع آن
۲۲	راهبردهای گسترش فرهنگ عفاف	شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱۳۸۴/۴/۵	بند ۳، ۸، ۱۱، ۱۲: تقویت اعتقادات و افزایش آگاهی والدین و به‌ویژه مادران در امر عفاف و حجاب و تبیین اثرات مثبت عفاف و حجاب بر خانواده و جامعه و توجه خانواده به نیازهای عاطفی و شخصیتی فرزندان به‌ویژه دختران با هدف تقویت هویت دینی و اجتماعی
۲۳	سیاستها و راهبردهای ارتقای سلامت زنان	شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱۳۸۶/۸/۸	بند ۱۹، ماده ۲(اهداف): افزایش آگاهی زوجین در زمینه حقوق، تکالیف، روابط سالم زناشویی، بهداشت باروری، مهارتهای زندگی، حسن خلق و معاشرت
۲۴	سیاستهای کلی برنامه پنجم توسعه	مجمع تشخیص مصلحت نظام ۱۳۸۷/۱۰/۲۱	بند ۱۲(امور اجتماعی): تقویت نهاد خانواده و جایگاه زن در آن
۲۵	طرح تحول اقتصادی	مجلس شورای اسلامی بهمن ۱۳۸۸	گزارش پشتیبان چارچوب کلی طرح تحول اقتصادی (مبانی، چارچوب و رئوس تحولات)(۱۳۸۷): معرفی افزایش هزینه خانوارها به‌عنوان چالشی مقابل هدفمندسازی یارانه‌ها
۲۶	قانون هدفمند کردن یارانه‌ها	مجلس شورای اسلامی ۱۳۸۸/۱۰/۱۵	بند الف و ب ماده ۷: مجاز بودن دولت برای هزینه حداکثر تا ۵۰ درصد خالص وجوه حاصل از اجراء این قانون برای پرداخت یارانه نقدی و غیر نقدی به سرپرست خانوار با توجه به درآمد خانوار
۲۷	آیین‌نامه اجرایی قانون ساماندهی و حمایت از تولید و عرضه مسکن	هیئت وزیران ۸۸/۲/۷	ماده ۱: تعریف فاقدین مسکن با توجه به خانواده و اعضای آن به‌عنوان مخاطب این آیین‌نامه ماده ۲: وظیفه وزارت مسکن و شهرسازی برای برآورد نیاز استانهای مختلف کشور و تأمین آن نیاز ماده ۳: معرفی انواع تسهیلات مسکن ماده ۶: معرفی شرایط واگذاری زمین جهت اجاره به شرط تملیک
۲۸	برنامه پنجم توسعه	مجلس شورای اسلامی ۱۳۸۹/۱/۱۵	بند ج، ماده ۳۸(بیمه سلامت): معرفی خدمات بیمه پایه سلامت متناسب با استقرار نظام ارجاع و پزشک خانواده بند د، ماده ۳۸(بیمه سلامت): تعیین حق بیمه پایه سلامت خانوار با توجه به درآمد سرپرست خانوار ماده ۴۲(سرمایه اجتماعی، جوانان و خانواده): مجاز بودن دولت برای تحت پوشش مقررات عام تأمین اجتماعی قراردادن خانواده‌هایی که سرپرست آنها تحت پوشش هیچ‌گونه بیمه‌ای نیستند

Universal Family Welfare Policies in Iran

ردیف	نام قانون	مرجع و تاریخ تصویب	بند/ماده مرتبط و موضوع آن
۲۹	قانون حمایت خانواده	مجلس شورای اسلامی ۱۳۹۱/۱۲/۱	<p>ماده ۱: وظیفه قوه قضائیه برای تشکیل شعبه دادگاه خانواده به تعداد کافی به منظور رسیدگی به امور و دعاوی خانوادگی در کلیه حوزه‌های قضائی شهرستانها</p> <p>ماده ۲: لزوم حضور قاضی مشاور زن در دادگاه خانواده</p> <p>ماده ۴: معرفی امور و دعاوی که در صلاحیت دادگاه خانواده هستند (مانند نامزدی، نکاح، ازدواج مجدد، جهیزیه، مهریه، نفقه و اجرت‌المثل)</p> <p>ماده ۵: معافیت در پرداخت هزینه دادرسی، حق‌الزحمه کارشناسی، حق‌الزحمه داور و سایر هزینه‌ها یا موکول کردن پرداخت آنها به زمان اجرای حکم در صورت عدم تمکن مالی هریک از اصحاب دعوی و تعیین وکیل معاضدتی در صورت فقدان تمکن مالی و بر حسب ضرورت توسط دادگاه</p> <p>ماده ۱۶: ایجاد مراکز مشاوره خانواده در کنار دادگاههای خانواده در راستای تحکیم مبانی خانواده و جلوگیری از افزایش اختلافات خانوادگی و طلاق</p> <p>ماده ۲۱: حمایت از نکاح دائم به‌عنوان مبانی تشکیل خانواده و الزامی شدن ثبت نکاح موقت در شرایط تعیین شده</p> <p>ماده ۲۲: تعیین سقف وصول مهریه تا ۱۱۰ سکه تمام بهار آزادی یا معادل آن، برای اجرای محکومیت‌های مالی و توجه به ملائت زوج برای پرداخت مازاد آن</p> <p>ماده ۲۵: لزوم مراجعه زوجین متقاضی طلاق توافقی به مرکز مشاوره خانواده پیش از دادگاه و اهمیت نظر مرکز مشاوره</p> <p>ماده ۲۹: مشخص شدن تکلیف جهیزیه، مهریه و نفقه زوجه و اطفال و اجرت‌المثل ایام زوجیت، حضانت و نگهداری اطفال، ترتیب، زمان و مکان ملاقات وی با پدر و مادر و سایر بستگان با توجه به شروط ضمن عقد و مندرجات سند ازدواج، وابستگی عاطفی و مصلحت طفل در حکم طلاق توسط دادگاه</p> <p>ماده ۳۱: ضرورت ارائه گواهی پزشکی در مورد وجود جنین یا عدم آن برای ثبت طلاق</p>
۳۰	آیین‌نامه ساماندهی و اعتباربخشی مراکز مشاوره	هیئت وزیران ۱۳۹۱ / ۷ / ۲۳	<p>بند الف و پ ماده ۳: آموزش و مشاوره حقوق و وظایف متقابل زن، مرد و فرزندان در خانواده و همچنین امور اعتقادی، فرهنگی، تربیتی و رفتاری خانواده به‌عنوان خدمات مراکز مشاوره ازدواج و تحکیم خانواده</p>
۳۱	سیاستهای کلی سلامت	مجمع تشخیص مصلحت نظام ۱۳۹۳/۰۱/۱۸	<p>بند ۳: تحکیم بنیان خانواده</p> <p>بند ۱۱: افزایش توانمندی و مشارکت ساختارمند و فعالانه خانواده در تأمین، حفظ و ارتقاء سلامت</p>

ردیف	نام قانون	مرجع و تاریخ تصویب	بند/ماده مرتبط و موضوع آن
۳۲	سیاستهای کلی جمعیت	مجمع تشخیص مصلحت نظام ۱۳۹۳/۰۲/۰۳	بند ۱: افزایش نرخ باروری جهت جوانی جمعیت بند ۴: ارتقاء آموزش درباره اصالت خانواده و فرزند پروری جهت تحکیم بنیان خانواده و توسعه نظام تأمین اجتماعی، خدمات درمانی و مراقبتهای پزشکی در جهت سلامت باروری و فرزندآوری
۳۳	سیاستهای کلی برنامه ششم توسعه	مجمع تشخیص مصلحت نظام ۱۳۹۴/۴/۹	ماده ۴۶ (امور اجتماعی): تقویت نهاد خانواده و جایگاه زن در آن
۳۴	سیاستهای کلی خانواده	مجمع تشخیص مصلحت نظام ۱۳۹۵/۰۶/۱۳	معطوف بودن سمت و سوی حرکت نظام به: بند ۱: ایجاد جامعه‌ای خانواده محور و تقویت خانواده بر پایه الگوی اسلامی خانواده، توجه به خانواده به‌عنوان مرکز تربیت اسلامی فرزندان و کانون آرامش بخش بند ۲: محوریت خانواده در قوانین، برنامه‌ها و سیاستهای اجرایی بند ۳: حفظ و ارتقاء هویت اسلامی، ملی و صیانت از خانواده از طریق برجسته کردن کارکردهای ارتباط خانواده و مسجد بند ۵: تحکیم خانواده و ارتقاء سرمایه اجتماعی آن از طریق استفاده از ظرفیتهای آموزشی، تربیتی و رسانه‌ای کشور، فرهنگ‌سازی و تقویت تعاملات اخلاقی، مقابله با جنگ نرم دشمنان و زدودن آسیبها و چالشهای تحکیم خانواده، ممنوعیت نشر برنامه‌های مخمل ارزشهای خانواده و فرصت‌سازی برای حضور مفید و مؤثر اعضای خانواده در کناریکدیگر بند ۶: ارائه الگوی اسلامی خانواده و ترویج سبک زندگی اسلامی - ایرانی بند ۷: بازنگری و اصلاح نظام حقوقی و رویه‌های قضایی در حوزه خانواده با هدف تثبیت و تحکیم خانواده بند ۹: ارتقاء معیشت و اقتصاد خانواده‌ها بند ۱۰: ساماندهی نظام مشاوره‌ای و آموزش قبل، حین و پس از تشکیل خانواده بند ۱۱: جلب مشارکت خانواده برای پیشبرد اهداف و برنامه‌های کشور بند ۱۲: حمایت از کرامت نقشهای همسری، مادری و خانه‌داری زنان و پدری و اقتصادی مردان و توانمندسازی اعضا بند ۱۳: پیشگیری از آسیبهای اجتماعی و عوامل تزلزل نهاد خانواده (طلاق) بند ۱۶: ارتقاء سلامت همه جانبه خانواده‌ها به‌ویژه سلامت باروری و افزایش فرزندآوری

بند/ماده مرتبط و موضوع آن	مرجع و تاریخ تصویب	نام قانون	شماره
<p>ماده ۷۰: اجباری بودن پوشش بیمه سلامت و برخورداری از یارانه دولتی برای حق بیمه سرپرست خانوار و کلیه افراد تحت تکفل با توجه به وسع</p> <p>ماده ۷۴: اولویت و اهمیت برنامه پزشک خانواده و نظام ارجاع در ارائه خدمات الکترونیکی سلامت و اجرای «نظام خدمات جامع و همگانی سلامت»</p> <p>ماده ۷۸: تعیین کنترل افزایش طلاق به عنوان شاخص و هدف کمی در حوزه اجتماعی و لزوم برنامه ریزی جهت تحقق آن</p> <p>ماده ۸۰: در اولویت قرارداد طلاق به عنوان یکی از آسیبهای اجتماعی، در طرح جامع کنترل و کاهش آسیبهای اجتماعی و برنامه ریزی جهت کاهش ۲۵ درصدی آن در دو محور پیشگیری و خدمت رسانی و بازتوانی</p> <p>ماده ۸۱: ضرورت اقدام دولت برای تدوین برنامه، استقرار و روزآمدسازی نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی براساس غربالگری اجتماعی و آزمون وسع و نیازمندیابی فعال و مبتنی بر سطح دستمزد و یا درآمد افراد و خانواده</p> <p>ماده ۱۰۲: تقویت جامعه‌ای خانواده محور و تعالی خانواده و کارکردهای اصلی آن با رعایت شاخصهای الگو و سبک زندگی اسلامی- ایرانی از طریق اقداماتی چون ارتقای معیشت و اقتصاد خانواده؛ مقابله با جنگ نرم در عرصه خانواده؛ حمایت و اعطای تسهیلات برای ترویج ازدواج، فرزندآوری و تربیت فرزند صالح؛ آموزش و مشاوره نوجوانان و جوانان با اولویت خانواده‌ها قبل، حین و دست کم پنج سال پس از ازدواج؛ ارائه تسهیلات جهت افزایش سلامت ازدواج و درمان ناباروری، ساخت و اجاره مسکن و بهره‌مندی از قضات و وکلای مجرب در جهت تشویق صلح و سازش زوجها در پرونده‌های دعاوی خانواده</p> <p>ماده ۱۰۴: وظیفه سازمان بهزیستی برای کنترل و کاهش نرخ طلاق به میزان ۲۰ درصد از طریق خدمات مداخله‌ای و پیشگیرانه و وظیفه سازمان صداوسیما برای برنامه‌سازی در راستای سبک زندگی اسلامی- ایرانی (ترویج ازدواج، ضد ارزش بودن طلاق و آسیبهای اجتماعی آن و حفظ حرمت خانواده)</p> <p>بند الف و د ماده ۱۱۳: وظیفه سازمان بهزیستی برای ارائه خدمات مشاوره خانواده رایگان برای افراد فاقد تمکن مالی و وظیفه قوه قضائیه برای کاهش نسبت طلاقهای توافقی صورت گرفته نسبت به کل طلاقهای صورت گرفته به عنوان یکی از شاخصهای توسعه حقوقی و قضایی</p>	<p>مجلس شورای اسلامی ۱۳۹۵/۱۲/۱۴</p>	<p>برنامه ششم توسعه</p>	<p>۳۵</p>

یافته‌های حاصل از مطالعه و تحلیل سیاستها و قوانین از جهات و ابعاد متفاوتی قابل توجه و ارائه هستند. یکی از این ابعاد، سطوح یا مراتب خط مشی گذاری است. مجمع تشخیص مصلحت نظام در مصوبه مورخ ۱۳/۱۰/۱۳۷۶، مبحث مراتب سیاستها در جمهوری اسلامی ایران را با عنوان «سیاست و مراتب آن» به تفصیل مطرح کرده است. در این مصوبه آمده است: در یک نظام آرمانی و هدفدار، برنامه‌ریزی به معنی عام را می‌توان دربرگیرنده مراتب زیر دانست: ۱- سیاستهای کلی: سیاستهایی که برای تحقق آرمانها و اهداف، پس از مجموعه آرمانها قرار می‌گیرند و حاوی اصولی هستند که آرمانها را به مفاهیم اجرایی نزدیک می‌کنند و شامل سیاستهای «بخشی و فرابخشی» هستند. ۲- سیاستهای اجرایی: مجموعه تدبیرها و سیاستهایی هستند که برای تحقق سیاستهای کلی، توسط قوای مختلف کشور و دستگاههای اجرایی، بر اساس مقررات قانونی، تدوین می‌شوند. ۳- برنامه‌ها: طراحی عملی و وجه اجرای سیاستهای اجرایی هستند که برای دوره مشخصی تدوین و تنظیم می‌شوند. توجه به مراتب مختلف سیاستها، می‌تواند نسبت سیاستهای کلان و خرد را مشخص کند. به طوری که از یک سو، میزان تحقق و اجرایی شدن اهداف کلان و سیاستهای کلی نظام و از سوی دیگر، میزان التزام یا نبود التزام سیاستها و برنامه‌های اجرایی نسبت به سیاستهای کلی را نشان می‌دهد (به نقل از کاردوانی و همکاران، ۱۳۹۵). لذا در ادامه، یافته‌های پژوهش در راستای پاسخ به سوال پژوهش مبنی بر «بیان دیدگاه رفاه خانواده در جمهوری اسلامی ایران» مرور شده‌اند. از تحلیل و کدگذاری سیاستهای کلی و اجرایی در سطوح بخشی و فرابخشی مقوله‌های زیر به دست می‌آید:

۱. ارزشمندی و قداست خانواده: توجه به گستره این مفهوم، تحقق حفظ و حراست از بنیان خانواده و تلاش برای پایداری آن را می‌توان هدفی کلان و معیار حاکم بر تمامی مقولات دیگر در حوزه‌های بخشی و فرابخشی دانست. تقویت نهاد خانواده، بر اساس ضوابط اسلامی، از شاخصهایی است که به صورت مکرر در سیاستهای کلی نظام بر آن تأکید می‌شود. بر این مبنا، مفهوم تحکیم بنیان خانواده و حراست از آن در اکثر این اسناد،

- جلوگیری از فروپاشی خانواده با طلاق را به تصویر می‌کشد. هدف کلان کاهش طلاق در بعضی از اسناد به طور صریح ذکر شده است (برای نمونه نگاه شود به سند شماره ۳۵).
- راهبردهایی که در این اسناد برای تحکیم بنیان خانواده ذکر شده است، عبارتند از:
- ایجاد واحدهای امداد، ارشاد و مشاوره (برای نمونه نگاه شود به اسناد شماره ۶، ۳۰ و ۳۴).
 - ایجاد دادگاه‌های اختصاصی خانواده (برای نمونه نگاه شود به اسناد شماره ۱۱ و ۲۹)
 - پیشگیری از طلاق (برای نمونه نگاه شود به اسناد شماره ۶، ۳۰ و ۳۵)
 - تحکیم بنیان‌های اخلاقی خانواده با گسترش فرهنگ عفاف و حجاب (برای نمونه نگاه شود به اسناد شماره ۱۰ و ۲۲)
 - ارتقای جایگاه زنان با گسترش آگاهی و سلامت مردان و زنان (برای نمونه نگاه شود به اسناد شماره ۱۴، ۲۴ و ۳۱)
 - بهبود روابط بین اعضاء خانواده و تربیت فرزندان (برای نمونه نگاه شود به اسناد شماره ۲۰، ۱۴ و ۲۱)
 - محور قراردادن خانواده در برنامه‌ها (برای نمونه نگاه شود به اسناد شماره ۳۴، ۳۵ و ۳۵)
- ۲. نیازهای اساسی خانواده:** قانون‌گذار در سیاست‌های کلی نظام، توجه به نیازهای پایه عموم خانواده‌ها را مدنظر قرار داده است و توصیه‌های کلی برای آن داشته است. راهبردهای قانون‌گذاری برای توجه به نیازهای اساسی توجه به مقوله‌های زیر بوده است:
- الف. بهداشت و سلامت:** این اسناد به مباحث پزشکی و بیماری‌ها، بهداشت، برنامه پزشکی خانواده و سلامت توجه کرده است (برای نمونه نگاه شود به اسناد شماره ۱، ۴ و ۲۸)
- ب. بیمه:** آن دسته از اسنادی که به بحث بیمه خانواده پرداخته‌اند، در این مقوله جای گرفته‌اند. این نکته حائز اهمیت است که حتما در این اسناد باید به بیمه خانواده اشاره شده باشد و اسنادی که بیمه شاغلین را به طور خاص مدنظر قرار داده‌اند، در این اسناد

مورد بررسی قرار نگرفته‌اند (برای نمونه نگاه شود به اسناد شماره ۲ و ۲۸).

ج. مسکن: تأمین مسکن از دیگر نیازهای اساسی است که قانون‌گذار در بعضی از موارد به طور خاص تأمین و تسهیل آن را برای خانواده مورد اشاره قرار داده است. تأمین مسکن هم به طور کلی به عنوان یک حق پایه مدنظر قرار گرفته است (برای نمونه نگاه شود به اسناد شماره ۳ و ۱۹) و هم در قالب راهبردهای دیگر مانند معافیت‌های مالیاتی برای مسکن آمده است (برای نمونه نگاه شود به اسناد شماره ۱۳). در این راستا سکونت‌گاه‌های غیررسمی و تأمین مسکن برای خانواده‌های کم‌درآمد در اولویت قرار گرفته است (برای نمونه نگاه شود به اسناد شماره ۱۹ و ۲۷).

د. اقتصاد و درآمد: توجه به فقر خانواده از مقوله‌هایی است که در اسناد کلان مانند سیاست‌های کلی نظام در دوره چشم‌انداز آمده است. آیین‌نامه چترایمنی رفاه و سندهای تحول اقتصادی هم به آن پرداخته است و در برنامه ششم هم با عنوان اقشار آسیب‌پذیر دیده می‌شود. این راهبرد بخصوص برای خانواده‌های کم‌درآمد مورد توجه بوده است. استراتژی‌های موجود در اسناد مربوطه نشانگر این است که یکی از اهداف طرح تحول اقتصادی و هدفمندسازی یارانه‌ها، پرداخت یارانه‌ها به سرپرست خانوار است (برای نمونه نگاه شود به اسناد شماره ۲۵، ۲۶ و ۳۵).

ه. امنیت: امنیت کلیدواژه‌ای است که گرچه محدود و در لوای مباحث دیگر به کار رفته است اما در اسنادی چون سند چشم‌انداز، اهداف و اصول تشکیل خانواده و سیاست‌های کلی خانواده به آن اشاره شده است (برای نمونه نگاه شود به اسناد شماره ۱۸، ۲۱، ۳۴).

۳. تنظیم خانواده و جمعیت: این مقوله در اسناد مختلف پیرو تغییرات مربوط به سیاست‌گذاری در خصوص جمعیت متغیر است و هم راهبردهای کاهش و هم افزایش جمعیت را شامل می‌شود. هدف این اسناد در اولویت اول جمعیت است (برای نمونه نگاه شود به اسناد شماره ۵، ۹، ۳۲ و ۳۵).

بحث

بررسی و تحلیل سیاستهای اجتماعی جمهوری اسلامی ایران در حوزه رفاه خانواده نشان می‌دهد که به سیاستهای خانواده در اکثر اسناد به شکل ضمنی اشاره می‌شود و صریح نیست. رفاه خانواده در این اسناد در سه قالب کلی ارزشمندی و قداست خانواده، توجه به نیازهای اساسی خانواده و تنظیم خانواده آمده است. در واقع می‌توان گفت سیاستهای رفاه خانواده در اسنادی که به عموم خانواده‌ها توجه کرده کمتر صراحت دارد و در قالب توجه به نیازهایی مانند مسکن و درآمد و... مطرح شده است.

عدم صراحت در سیاستهای رفاه خانواده در کشورهایی که از نظر اقتصادی سطح پایین‌تری دارند دیده می‌شود (برای نمونه کشورهای اکوادور و کلمبیا در کاریلو و همکاران، ۲۰۱۲). حتی در بعضی از کشورها با سطح اقتصادی بالاتر نظیر هلند نیز این انتقاد وارد است که سیاست رفاه خانواده ضمنی است (کنجین، ۲۰۰۴). اما از طرف دیگر در بعضی از کشورها مانند سوئد (ترنبرگر^۲ و سینگل راشتون^۳، ۲۰۱۱) و فرانسه (مارتین^۴، ۲۰۱۰) سیاستهای خانواده مشخص و صریح است و بخشی از برنامه‌های آن کشور را به خود اختصاص می‌دهد. همچنین در مطالعه‌ای هم که در مورد سیاست خانواده کره جنوبی انجام شده، تصریح شده است که این کشور تا قبل از تغییرات میانه دهه اول ۲۰۰۰ میلادی چندان نگاه خانواده‌محوری در سیاستگذاری حوزه رفاهی و مراقبت از کودک نداشته است و سیاستهای خانواده صریح نبوده‌اند اما پس از تغییرات اجتماعی و دموگرافیک، سیاستگذاری خانواده در این کشور صریح، همگانی و با نگاهی پیشگیرانه شده است (چین و همکاران، ۲۰۱۲).

1. Knijn
3. Sigle-Rushton

2. Tunberger
4. Martin

با این‌که در اسناد مرور شده، سیاستها و قوانین مربوط به عموم خانواده‌ها استخراج شده‌اند، اما در بسیاری از این اسناد، نگاه به خانواده نگاهی فراگیر نیست که برای عموم خانواده‌ها سیاست‌گذاری کند. در بسیاری از نیازهایی که به آن پرداخته شده است، مانند مسکن و درآمد، کلماتی نظیر اقشار آسیب‌پذیر، فاقد درآمد و... دیده می‌شود که می‌توان نتیجه گرفت که نگاه آسیب‌شناسانه و استحقاق‌سنج به رفاه خانواده در ایران وجود دارد. این نگاه آسیب‌شناسانه و استحقاق‌سنج به رفاه خانواده در بسیاری از کشورهای دیگر هم دیده می‌شود و مطالعات متعددی به آن اشاره کرده‌اند (برای نمونه کشورهای اکوادور و کلمبیا در کاریلو و همکاران، ۲۰۱۲؛ کشور فرانسه در مارتین، ۲۰۱۰؛ کشور انگلستان در فوزی و همکاران، ۲۰۱۴ و کشور کره جنوبی در چین و همکاران، ۲۰۱۲) و در مقابل کشورهایی چون سوئد و اسلونی یاستهایشان عمدتاً همگانی است (فوزی و همکاران، ۲۰۱۴). در مطالعه کشورهای کلمبیا و اکوادور تصریح شده است که زمانی که محدودیت منابع وجود دارد، سیاستهای متمرکز بر خانواده باید برنامه‌هایی را در اولویت قرار دهند که برای خانواده‌های در معرض خطر تدوین شده‌اند، متمرکز بر دوره‌های زندگی خاص در حیات خانوادگی هستند (مانند والد شدن)، و جنبه‌هایی از کارکرد خانواده‌ها را تقویت می‌کنند که منابع بالقوه برای تاب‌آوری محسوب می‌شوند (کاریلو و همکاران، ۲۰۱۲).

با توجه به مطالعه صورت گرفته، به خانواده‌محور بودن برنامه‌ها و سیاستهای اجرایی در اسناد محدودی (۳ سند) اشاره شده است که با حجم اسنادی که به قداست و ارزشمندی خانواده (۲۲ سند) می‌پردازد، برابری نمی‌کند و همچنین راهکاری عملیاتی شدن این خانواده‌محوری در اسناد مورد اشاره واقع نشده‌اند و در حد توصیه‌های کلی و کلان باقی مانده‌اند. همچنین به نظر می‌رسد که هدف حفظ و تداوم خانواده، بیشتر هدفی جبری است و در واقع به جای اینکه بستری برای پایداری خانواده ایجاد شود، سعی بر حفظ و تداوم آن با ایجاد

دادگاهها، مشاوره خانواده و ایجاد تسهیلات حقوقی شده است. در واقع گویا راهبردهایی که برای حفظ و حراست از قداست خانواده پیشنهاد شده‌اند، راهبردهایی کلان هستند که لازم است در سطح میانه و خرد، برنامه‌ریزی و عملیاتی شوند. بررسی اسنادی که مربوط به تنظیم خانواده و جمعیت هستند، نشان می‌دهد که سیاستها تابعی از سیاستهای جمعیت‌ی هستند نه سیاستهای رفاه خانواده. با توجه به این تلاقی سیاست خانواده با سیاستهای مرتبط با باروری و جمعیت، در مطالعه‌ای (ماتسک و اوستنر، ۲۰۱۰) عنوان شده است که در کشورهای غربی لیبرال دموکرات که سطح رفاهی بالایی دارند، سیاست خانواده جهت‌گیری در راستای افزایش باروری دارد که هدف آنها صرفاً آسایش نیست، بلکه اهداف سیاسی و اقتصادی را پیگیری می‌کند و این مباحث تاثیر بسزایی در تغییرات سیاست خانواده داشته‌اند.

آنچه در نهایت از تحلیل اسناد مربوط به رفاه خانواده باید نتیجه گرفت این است که لازم است سیاستهای رفاه خانواده تصریح شوند و به عموم خانواده‌ها پردازند. خدمات فراگیری داشته باشند و البته برای خانواده‌های در معرض آسیب باید سیاستها و خدمات ویژه‌تری را مدنظر قرار دهند، که در این مقاله به آن چندان پرداخته نشده است. خانواده‌محور بودن برنامه‌ها می‌تواند به کاهش مخاطرات خانواده و حتی تأثیرپذیری خانواده از سیاستهای دیگر مانند اقتصاد کمک کند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

- Adema, W. (2012). Setting the scene: The mix of family policy objectives and packages across the OECD. *Children and Youth Services Review*, 34(3), 487-498, doi: 10.1016/j.childyouth.2011.10.007
- Arshi, M. (2013). *Purposing and Codifying Indexes of Family Welfare In order to Obtain and Confirming a Family Welfare Model in Iran*. doctoral University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences, Tehran, Iran. (700-205) (in Persian)
- Arshi, M., Takaffoli, M., & Sabzi Khoshnam, M. (2015). Family Welfare Policies in Iran, Comparative Study of Development Programs. *Socialworkmag*, 4(1), 38-51. (in Persian)
- Bagheri, S. (2004). Family and social policy in the national and transnational arena. *Women's Strategic Studies*, 7(25), 152-179. (in Persian)
- Bogenschneider, K. (2006). Teaching Family Policy in Undergraduate and Graduate Classrooms: Why It's Important and How to Do It Better. *Family Relations*, 55 (January 2006), 16-28. Blackwell Publishing. *National Council on Family Relations*.
- Bogenschneider, K. (2014), *Family Policy Matters: How Policymaking Affects Families and What Professionals Can Do*, 3rd Edition, London: Routledge.
- Carrillo, S. Ripoll-Núñez, K., & Schvaneveldt, P. L. (2012). Family Policy Initiatives in Latin America: The Case of Colombia and Ecuador. *Journal of Child and Family Studies*, 21(1), 75-87, doi: 10.1007/s10826-011-9539-z
- Chin, M., Lee, J., Lee, S., Son, S., & Sung, M. (2012). Family Policy in South Korea: Development, Current Status, and Challenges. *Journal of Child and Family Studies*, 21(1), 53-64, doi: 10.1007/s10826-011-9480-1
- Fagnani, J. (2012). Recent reforms in childcare and family policies in France and Germany: What was at stake? *Children and Youth Services Review*, 34(3), 509-516, doi: 10.1016/j.childyouth.2011.10.011
- Ferragina, E., & Seeleib-Kaiser, M. (2015). Determinants of a Silent (R)evolution: Understanding the Expansion of Family Policy in Rich OECD Countries1. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 22(1), 1-37, doi: 10.1093/sp/jxu027
- Fosse, E., Bull, T., Burström, B., & Fritzell, S. (2014). Family policy and inequalities in health in different welfare states. *International Journal of Health Services*, 44(2), 233-253, doi: 10.2190/HS.44.2.c

- Ghiasvand, A.(2016). Analysis and Evaluation of Family Policies: With Emphasis on 'Shekofehaye Eshgh' Project. *Biquarterly Journal of sociology of social institution*. 3(7), 93-120. (in Persian)
- Hezar Jaribi, J. & Safar Shali, R.(2012). *Social welfare anatomy*. Jamee and Farhang publication: Tehran. (in Persian)
- Human, H. A.(2006). *Hanbook of Qualitative Research*. Samt publication: Tehran. (in Persian)
- Human, H. A.(2006). *Hanbook of Qualitative Research*. Samt publication: Tehran. (in Persian)
- Jazayeri A, Salavati M. Social Policy and Family. *Social Welfare*. 2003; 3 (10) :233-244 (in Persian)
- Kardavani, R., Taj Mazinani, A. A., Mirkhani, E. & Sajadi, S. M.(2016). Study of Employment Policy Strategies in the field of Motherhood in Islamic Republic of Iran. *The quarterly journal of women and family socio cultural council*. 18(72): 7-31 doi: 10.22095/jwss.2016.44412. (in Persian)
- Knijn, T. (2004). *Social and Family Policy*, The Case of the Netherlands. Netherlands: Utrecht University.
- Logan, S. L. M. (2013). Family: Overview. *Encyclopedia of Social Work*. Updated on 03 Sep 2013. Available at: <http://socialwork.oxfordre.com>
- Martin, C. (2010). The reframing of family policies in France: Processes and actors. *Journal of European Social Policy*, 20(5), 410-421, doi: 10.1177/0958928710380479
- Mätzke, M., & Ošner, I. (2010). Introduction: Change and continuity in recent family policies. *Journal of European Social Policy*, 20(5), 387-398, doi: 10.1177/0958928710380476
- McCarthy, J. R. & Edwards, R. (2011). The SAGE key Concepts Series: Key concepts in family studies London: SAGE Publications Ltd doi: 10.4135/9781446250990.(Translated in Persian by M. M. Labibi). (in Persian)
- Mohaghegh Damad, M. and Afsari, H.(2015). Family Entry.The Great Islamic Encyclopedia. *Center for the Great Islamic Encyclopedia*. vol. 22, S. K. Musavi Bojnordi(Chief editor). Last update: 31.12.2016. Available at: <https://www.cgie.org.ir> (in Persian)
- Pinker, R. A. (2014). *Britannica Encyclopedia*. Last Updated 9-25-2014, Available at: <http://www.britannica.com/>.
- Rabe, M. (2017). Family policy for all South African families. *International Social Work*, 60(5), 1189-1200, doi: 10.1177/0020872816655866

- Rafiey, H.(2000).Social welfare approaches. *Social security quarterly: social security research insititute*. 2(5), 35-56. (in Persian)
- Scruggs, L. A. & Allen, J. P. (2006). *Social Stratification and Welfare Regimes for the 21 Century*; Revisiting the” Tree Worlds of Welfare Capitalism”. Paper prepared for delivery at the 15th International Conference of Europeanists, drake hotel, Chicago, March 30, April 1.
- Seekings, J. (2005). *The Politics of Welfare Regimes in the south*. Paper to be presented at the Yale Conference on Distributive Politics, New Haven, April / May.
- Tunberger, P., & Sigle-Rushton, W. (2011). Continuity and change in Swedish family policy reforms. *Journal of European Social Policy*, 21(3), 225-237, doi: 10.1177/0958928710395048.
- URL: <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-1997-fa.html> (in Persian)
- Yilmaz, Z. (2015). “Strengthening the Family” Policies in Turkey: Managing the Social Question and Armoring Conservative–Neoliberal Populism. *Turkish Studies*, 16(3), 371-390, doi: 10.1080/14683849.2015.1067863.
- Zaferanchi, L. (2006). Women and Family in Four Development Plans. *Women’s Strategic Studies*, 9(33), 98-129. (in Persian)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی